

•
С.Т.Шабат

Текстотвірна роль активізуючих запитань

Людський фактор, що виражає оцінну позицію суб'єкта стосовно якогось фрагмента об'єктивного освіту, дає змогу простежити взаємодію та взаємовплив суб'єктивно-об'єктивних аспектів у художньому тексті, який виступає одиницею естетичної комунікації. Письменник як центральна фігура художньо-пізнавальної діяльності виражає свої філософські, психологічні погляди, уявлення про людину, її інтелектуальні здібності системою індивідуально створюваних образів. Читач сприймає та реагує на ці образи по-різному: доповнює суб'єктивним змістом, заперечує наявність тих чи інших принципів тощо. У процесі аналізу таких фактів спостерігаємо особливості, які стосуються загальних характеристик тексту, передусім граматичних засобів його оформлення та тих мовних елементів, які беруть участь у текстотворенні. Тому не випадково інтерес сучасних лінгвістів відображає характерну на сьогодні тенденцію переходу від з'ясування синтаксичної природи окремих комунікативних типів речень та їх класифікацій до вивчення реалізації цих типів у художньому тексті.

Комунікативна інтенція мовця, що формує функціональну перспективу висловлення, обумовлює не тільки прагматичний характер тексту, але й здійснює підбір конкретних синтаксичних засобів для відображення різноманітних мовленнєвих ситуацій. Зокрема, в акті текстотворення значну роль відіграє **питальне речення**, яке за своєю прагматичною природою завжди налац_{ГОВАЬ}іє на адресата і виконує функцію мовленнєвого впливу, суть якої полягає в одержанні потрібної інформації від співрозмовника.

Для речень питальної модальності характерне вираження запиту **мовця**, спрямованого на з'ясування невідомої властивості чи ознаки предмета (актуалізаторами питальної інформації виступають питальні компоненти), на уточнення певної думки, факту чи події. Ця функція може здійснюватися лише в діалогічному усно-розмовному мовленні, в якому контакт між співрозмовниками має двобічний характер. У монологіях (авторських, внутрішніх, літературно-книжних) немає комунікативного спрямування на адресата, оскільки навіть «сам характер спілкування унеможливорює наявність діалогічної форми обміну інформацією» [9:96]. Реалізуючи вторинні функції, питальні речення замість запиту про інформацію, самі передають різноманітні відомості, до того ж не тільки експліцитно, але й імпліцитно, в підтексті. Ця смислова інформація, сприяючи розкриттю основної ідеї художнього тексту й авторської інтенції, часто має більшу значущість, ніж інформація, виражена експліцитно [5:15].

У своїх вторинних функціях питальне речення спрямоване на вираження експресивного ствердження чи заперечення, ввічливого спонукання, вираження оцінки, емоцій, встановлення та підтримання контакту. В текстах публіцистичного стилю реалізується ще одна важлива функція невластива питальних речень — активізація та зосередження уваги співрозмовника на тому чи іншому факті.

Загальновідомо, що публіцистика забезпечує різні потреби суспільства, пов'язані з політикою, адміністративною і господарською діяльністю. Її завдання полягає в агітації, активному впливові на читача і слухача, у виробленні певної поведінки тощо. Публіцистичний стиль поєднує в собі точність висловлення, логічність викладу з відкритим вираженням експресії та емоційного забарвлення окремих фраз у формі усного чи писемного монологічного мовлення.

Речення питальної модальності у текстах публіцистичного стилю реалізують свої конотаційні значення, оскільки «монолог» є наслідком односторонньої, індивідуальної творчості» [10: 504] і не вимагає негайної реакції-відповіді, а тільки впливає на переконання аудиторії слухачів або читачів. До функціональних різновидів монологічного мовлення належать присвячені важливим суспільно-політичним проблемам промови на мітингах, зборах, доповіді і виступи на з'їздах, виступи агітаторів, пропагандистів, лекторів тощо. Використання питальних речень у цих актах мовлення зумовлене стилістичною

функцією категорії питальності, яка передбачає не тільки вираження запиту інформації, але й реалізацію значень впливу на читачів та слухачів з метою активізації уваги. Таким чином, можемо говорити про **активізуючі запитання** як комунікативно-функціональний тип речень невластивих питальності модальності.

Активізуюче запитання — це текстуальне, монологічне висловлення у формі питального речення, що забезпечує активізацію та зосередження уваги слухачів та читачів на найважливіших аспектах пізнання тієї чи іншої проблеми. За своєю прагматичною суттю таке питання має викликати аудиторію на роздуми, зацікавити та вплинути на переконання, поведінку тощо. Систему активізуючих запитань становлять декілька семантичних моделей.

Активізуюче запитання як інформативно-логічний елемент.

Інформативний і прагматичний потенціал питальних речень, їх вторинні комунікативні функції реалізуються у тексті «в умовах взаємодії складових елементів, які використовуються відповідно до авторського задуму. Художній текст—відпрацьований автором вербальний твір з метою передати найбільш повно і виразно конкретний зміст, а також оптимально вплинути на читача» [5:20]. Активізуюче запитання, яке в публіцистичному тексті лише імітує пошук інформації, не виступає мовленнєвою дією запитування. Так, кореляційна пара **запитання** — **відповідь** у монологічному мовленні умовно розчленована. Метою такого членування є актуалізація тієї інформації, яка міститься у питальній частині. Така риторична фігура полягає у співвіднесенні запитань і відповідей та увиразнює, посилює експресію висловлення, напр.: *Що ж перенесе нас в інші світи, на інші планети? Що розширить наш духовний світ, наше пізнання до справді фантастичних розмірів? Кінематографія* (О.Довженко, 157), *Людина без музики, без поезії, без красного письменства? Ні. Такій зубоженій людині можна було б тільки поспівувати* (О.Гончар, 47).

Подекуди питальне активізуюче речення має риторичний характер, однак після нього все ж таки слідує відповідь, як-от: *Чи ж не повинен кождий порядний господар зробити свою жінку, хоть по своїй смерті, бодай від дітей незалежною? Чи ж не належиться їй то за довголітню, тяжку працю? Таже якби була через той час служила — а часами служба багато легша як газдоване зі зліш чоловіком, — то була би собі хоть тільки заслужила, що мала би свій власний кутик, де би голову склонила* (Є.Ярошинська, 360).

Активізуючі запитання інформативного плану можуть формулювати **проблему**, яка потім розкривається автором у тексті. Такі проблемні запитання частково зберігають власне питальне значення: проблема названа, є спроба її вирішити, але автор не завжди дає остаточну відповідь, залишаючи читачеві можливість дня роздумів та для індивідуального вирішення цієї проблеми. Напр.: *Як ми опинились у самому епіцентрі глобальної катастрофи?* (О. Гончар, 84), *Може, й справді знебарвився, збіднішав радістю той різдвяний веселий світ, що відкривався колись гоголівським героям? Може, справді нам, людям чорнобильської ери, тільки й залишається, що жити надіями?* (О. Гончар, 357).

Поряд із проблемними запитаннями автор у публіцистичному тексті може формулювати і *тему* для розмови, обговорення, пор.: *Чим ці постаті творців «Русалки Дністрової», натхненні ентузіастами з похмурої цісарської минушини, дорогі для нас, людей ХХ віку?* (О. Гончар, 137), *В чому ж загадка цього поетичного довголіття? Звідки це вічне оновлення?* (О. Гончар, 96).

Активізуючі запитання інформативного типу можуть виступати засобом логічного виділення важливої для автора *інформації*, як-от: *Києво-Могилянська школа, Скворода, Бортнянський, Котляревський (так, «навіть» чи «власне» Котляревський!), Гоголь, Марковичка, з пізніших Нарбут, Курбас, Зеров, Бойчук, М. Куліш—хто відважиться вжити тут слово «примітивізм»? А чи примітивна є наша писанка, чи найпростіша «народна пісня», чи обрядовість Святого Вечора, чи навіть ті візерунки, якими кожна дівчина в нас вміє розмальовувати селянську ш'ч?* (Є. Маланюк, 305).

Письменники, використовуючи активізуючі запитання, намагаються *загострити увагу* читачів та слухачів на необхідній інформації: *Жага осягання світу й людини — чи не це становить душу його поезії?* (О. Гончар, \ АЗ), *зацікавити, закликати до роздумів: Не тільки наших письменників-фантастів, усіх нас цікавить, якими вони будуть, прийдешні віки?* (О. Гончар, 47); заставити читачів, слухачів замислитися над зловідомими проблемами життя: *Бюрократична централізація, відомча сваволя, технічна невідготовленість, дегуманізація науки, відсутність гласності, відсутність реального суверенітету республіки — хіба не цим найперше пояснюється Чорнобиль? А ті нові потенційні чорнобилі, всі оті АЕС — Рівненська, Хмельницька,*

Ново-Українська та інші, що їх по-крутійськи, потайки замишляють розширювати до безпам'яті, — хто скаже, чим вони можуть обернутися до цілих регіонів? {О. Гончар, 326).

У текстах публіцистичного стилю поширені **риторичні запитання** які виражають стверджувальне чи заперечне судження і характеризуються як особливий стилістичний прийом, що служить для експресивності та увиразнення мовлення. Такі структури безпосередньо пов'язані з бажанням адресанта справити враження на адресата: вплинути на нього, привертаючи увагу новизною, несподіваністю того чи іншого мовленнєвого прояву. Якщо емоційність виражає почуття та переживання людини і може проявлятися як у вербальній, так і в невербальній поведінці, то експресивність у першу чергу пов'язана з наміром мовця виразити певні емоції відповідно зі свідомим вибором мовних засобів [2:17]. Отже, використовуючи риторичні запитання, автор намагається максимально забезпечити естетичний вплив на читача. Пор.: *Українська пісня! Хто не був зачарований нею, хто не згадує її, як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим?*(О.Довженко. 24); *Що наша література не відома так, як скажемо, англійська — причина цього лежить передусім у недержавності нашої нації; але це ще не доказ, що вона менш вартісна. Або чи «Слово о полку Ігоревім», літописи, Шевченко, Л. Українка, чи новітні поети більші локальні, ніж Гомер, Вергілій, Шекспір, Б'єрсон, Гюго чи Марк Твен?*(О.Ольжич, 179).

Пишання-констативи впливають на психіку читачів, викликають емоції, оцінки, однак їх семантика позбавлена внутрішньої полемічності, як-от: *Мова — душа кожної національної культури, наснажливе й нічим не замінне джерело її розвитку, і кому вже, як не нам, письменникам, — та й хіба тільки нам, — вболівати за Гончар, 268).*

Ще однією особливістю активізуючих запитань як інформативно-логічних елементів є те, що у монологічному мовленні вони формують *діалогічну ситуацію*, що дає змогу висвітлити незрозумілі моменти. Будь-яке висловлення створюється його відправником з певною метою і завжди прагматично орієнтоване на **адресата**. Категорія адресатності визнається одним із важливих параметрів тексту. «Адресат розглядається не тільки як інтегроване ціле, але й як

ієрархічно структурована сукупність соціокультурних і психологічних характеристик, істотних з погляду мовної організації тексту» [4:10]. Експліцитні чи імпліцитні вказівки на певний тип адресата, здатного декодувати смисл художнього твору, дозволяють реконструювати образ майбутнього читача чи образ аудиторії і виявити загальну типологію адресатів тексту [1:59].

Уведення в публіцистичний текст інтонації розмовного мовлення, адресатів сприяє оживленню розповіді, уможлиблює яскравіше акцентувати ту чи іншу думку та підготувати читача до необхідного висновку. Такий стилістичний прийом дозволяє включити читача у хід викладу матеріалу і перетворити його у співрозмовника.

Публіцистичні тексти репрезентують такі **типи адресатів**, що функціонують у складі активізуючих запитань:

а) **адресат-конкретна особа**, напр.: *Що мені, Костянтині Михайловичу, насамперед хотілося б сказати? (О.Довженко, 274), Ви кажете, ваша, товаришу Сталін, але чому ж, як я спостеріг, і вас не минає та мить, коли людину пригнічує сумнів, і тривога, і смуток? (О.Гончар, 177);*

б) **авторизовано-оцінний адресат**. З позитивною оцінкою. *Що ж покладем, брати мої і сестри, в підвалину життя у цей нечуваний і грізний час? (О.Довженко, 47).*

У публіцистиці О.Довженка є «Лист до офіцера німецької армії», в якому письменник засуджує німецьких військових, Гітлера за те, що українська земля «сплюндрована», «вирита могила», тому й звертається до офіцера, до свого «ворога» такими словами з яскраво вираженою негативною оцінкою, як-от: *Офіцере! Хто ви в минулому — інженер, чи агроном, чи кандидат наук?... Чому тривога все більше і більше охоплює ваші душі? (О.Довженко, 31 -32), Що ви, мій враже, скажете тоді своїм засмученим війною солдатам? (О.Довженко, 33), Чому вас ненавидить і зневажає весь світ, панове палії війни? (О.Довженко, 62);*

в) **адресат — Україна**: *Україно!.. Яке серце сина чи брата не тремтить від болю і гніву? Чиї руки не стискають сьогодні зброї до крові в нігтях? (О.Довженко, 50);*

г) **імпліцитний адресат**. Автор, можливо, знає, до кого він звертається, кого він картає, зневажає, але для більшого емоційного забарвлення, для активізації уваги читачів він використовує саме такий стилістичний прийом. Пор.: *У кого запитати, куди поділися*

лелеки і ластівки? Чому одна за одною, мало не впритул, виростають атомні станції — Ровенська і Хмельницька, а на Дніпрі — Запорізька, а неподалік — Південноукраїнська і чому так поспішно риють котловани, зганяють села, вирубують заповідні гаї під ще одну, Чигиринську, проти якої виступає вся громадськість?.. І не видно цього кінця. Зводяться реактори в Поліссі, в степах і в Криму, винощується ідея поставити атомні ковпаки і у верхів 'ях Десни, останньої не отруєної відходами нашої річки, в краї, звідки й досі йде світло «Слова о полку Ігоревім», — і хто скаже, що в кожній з цих АЕС, збудованих чи запланованих, не криється потенційний Чорнобиль? (О.Гончар, 53).

У поданому контексті помітна ще одна особливість, з допомогою якої О.Т.Гончар апелює до свідомості читача,—це символічний образ Чорнобиля. Такий символ, що є результатом індивідуального письменницького бачення світу, «визначає всю композицію літературного твору, виступаючи як його художній синтез» [3:57], тобто саме слово «Чорнобиль» у комплексі його формальних і змістових характеристик виступає найбільш інформативною одиницею у тексті.

Наступною семантичною моделлю є активізує запитання як засіб фасцинативного впливу. Термін «фасцинація» позначає вплив на волю та уяву слухача з метою його психологічного підкорення [6: 303]. Загалом текстотвірна роль аналізованої структури проявляється як функція впливу, суть якої полягає у тому, щоб викликати та виховати в читача патріотичні почуття, заставити замислитися, переконати у необхідності діяти. Характерною рисою таких речень є яскрава емоційна насиченість, розгорнутість конструкцій.

Розмаїття проявів фасцинативного впливу питального речення можна систематизувати у типи.

1. Формування позитивного ставлення читача до тексту: *Хіба ж не про це перестерігає нас гірка історія декаденсу і тих його сучасних модерністських послідовників, які, цураючись живих найгостріших проблем епохи, пішли в безплідну словесну алхімію, в приємки відчаю і песимізму?* (О.Гончар, 13).

2. Вплив на розум, почуття, а в перспективі—і на поведінку читача: *А де ж Україна? Чи вдома в нас усе так гаразд? Чи не знали ми найгрубіших викривлень колись проголошеної національної політики? Чи не болять нам ті українські школи, що їх сотнями було*

позакривано в найбільших містах республіки? (О. Гончар, 334-335).
Такі активізуючі запитання повинні якнайсприятливіше вплинути на слухача, викликати в нього негайний внутрішній відгук.

Публіцистичні тексти репрезентують активізуючі запитання із повчальним та виховним елементом, як-от: *Ви спитаєте: для чого я вам усе це кажу? Мені хочеться виховати в вас високу свідомість, переконати вас...* (О.Довженко, 326). *Для чого я вам це кажу? Щоб ви твердо запам'ятали: у всьому всі заслуги — наші з вами і всі недоліки—теж наші* (О.Довженко, 327).

Подекуди оратор намагається *сформувати світогляд* слухача, навчити його правильно мислити, напр.: *Був би суверенітет не паперовий, а реальний, багато чого вдалось би уникнути. Хіба був би Чорнобиль? Хіба ганьбили б нас перед усім світом нинішні дикі, нечувані дефіцити?* (О. Гончар, 350).

3. Привертання уваги читача до співпраці, співтворчості. *Постаратися відновити порушену гармонію світу, оздоровити й зберегти на віки прекрасну нашу планету—хіба не в цьому найвища місія сучасної людини?* (О.Гончар, 60), *Чи все належне зробили для поглиблення обопільних творчих контактів з братніми літературами?* (О.Гончар, 268).

4. Спонування та заклик читача до конкретних дій: *Чи до лиця було б нам обходити мовчанкою те, що непокоїть нині народну думку, глибоко зачіпає долі мільйонів людей?* (О.Гончар, 54).

Спонукальне значення у цьому реченні виражене імпліцитно, непрямо, сема спонування реалізується активніше у таких контекстах, напр.: *Серед письменників України не перший день визріває думка скликати Міжнародний чорнобильський форум, —може, варто б цю ідею підтримати?* *Зібрались, щоб разом подумати, звідки вона явилась, ця «звізда Полин», — з ночей біблейських чи вже з ночей прийдущих?* (О.Гончар, 54), *Чому б Києву не завести собі традиційну кийвську пісню? Чому б Київ не міг мати щовесни нову пісню?* (О.Довженко, 15).

Думки про сучасний стан української мови непокоять письменників, тому вони закликають до негайних дій, вчинків. Так, О.Т.Гончар чутливо і активно реагує на цю проблему у книзі «Чим живемо». Окрім цієї проблеми, у спектрі роздумів автора людина і людство, минуле і майбутнє, йому болять проблеми екології, тому виступає проти руйнівницького ставлення до навколишнього

середовища. Слова Гончара спрямовані проти тих, хто не шанує і засмічує мову українському народу. Активізуючі запитання у таких текстах увиразнюють експресію висловлення, спонукають до вирішення проблем. Пор.: *Але згадаймо реальність: окрім начіплювання ярликів, чи було коли-небудь сказано офіційне слово на захист честі й престижу мови українського народу* (О.Гончар, 67), *А хто відповів по закону за здирання українських вивісок у Вінниці, за вигнання української мови з установ, з офіційних свят, з системи шкіл, зокрема зі славетних наших університетів?* (О. Гончар, 68).

Активізуюче запитання суб'єктивно-модального плану містить ставлення письменника до змісту повідомлюваного. Саме наявність авторського відношення до інформації, його суб'єктивна оцінка і формує прагматику публіцистичного тексту, важливим елементом якої є «настанова автора викликати в читача аналогічне ставлення до предметів чи явищ» [8:149]. Тому мовні засоби, форми їх організації підпорядковані завданню переконати, пропагувати, організувати тощо. Напр.: переконаність у правильності своїх поглядів: *Якщо я не правий, то про що ж тоді попереджають нас хіросімський дзвін і зловісний чорнобильський саркофаг?* (О.Гончар, 321); пояснення, обґрунтованість певних думок: *Коли видавництво «Промінь» звернулось до мене з пропозицією написати слово до нового видання «Людини і зброї», авторові мимоволі довелось задуматись: а чи варто? Чи потрібні ще якісь авторські пояснення до книги?* (О.Гончар, 299); роздуми, дискусії: *Чи правильно зробив Лебедев, помістивши мене в рубрику національних кінематографістів? Чи правильний такий події? В цьому викладі, здається мені, ні* (О.Довженко, 248).

Суб'єктивне ставлення автора до певних явищ життя, зокрема до літературного, у структурі питального речення актуалізує експресивне повідомлення та активізує увагу читачів, напр.: *Хіба можна було атмосферу такої відчутної духовної пригніченості вважати сприятливою для розвитку літератури і культури у всіх її відгалуженнях? І чи не тому в ці застійні роки трагічно пішли з життя молоді високоталановиті люди із середовища нашої творчої інтелігенції?* (О.Гончар, 51).

Деякі життєві факти викликають авторське здивування, пор.: *Але чи ж це (чи тільки це) з'ясує нам, чому й як щасливий своєю свободою вчорашній кріпак і, безперечно, відданий малярству ліпший*

учень великого тоді Брюлова, нагороджуваний медалями за успіхи, раптом почав «задумуватись» і все напруженіш, усе гостріш вдивлятися в спочатку неясні «думи мої, думи мої..,»?(Є.Маланюк, 280).

Окрему семантичну модель становлять активізуючі запитання емоційно-оцінного типу, які являють собою емоційну реакцію та оцінку автора на висловлене ним повідомлення у питальній формі.

Активізуючі запитання цієї семантичної моделі становлять декілька груп:

1) *питальні речення викривального характеру*, які містять погляди письменника на деякі аспекти життя. Так, О.Гончар у своїх публіцистичних творах не може змиритися з байдужістю, нещастям, грабіжницькою корисливістю відомств, злочинною безгосподарністю, бореться проти командно-бюрократичної системи в цілому, тому слово письменника має гнівний і викривальний зміст. Питальні речення ще більше підсилюють цю семантику. Пор.: *В ім'я чого це робилося? Кого ми хотіли ошукати? Кому потрібно було в зараженому радіацією Чорнобилі влаштовувати «показушні» весілля, фальшиві гуляння, паради? Навіщо у дні всенародної жалоби було влаштовано першотравневу демонстрацію на Хрещатику, де оголені діти, нічого не підозрюючи, танцювали перед трибунами, потішаючи тих, котрі знали—зобов'язані були знати!—весь трагізм ситуації?! (О.Гончар, 59), Загостренням ситуації нічого не досягти, і це мають збагнути не лише молоді гарячі голови, а й солідні володарі кабінетів, яким би слід частіше запитувати себе: чому в нас так багато покривджених? (О.Гончар, 325).*

Засобом вираження активізуючих питальних речень викривального характеру виступає провокаційне питання, метою якого є критика уряду та особистої діяльності деяких людей, їх звинувачення тощо. Структури такого характеру серед риторичних запитань емоційного типу виділяє С.Матвєєва [7:9]. Напр.: *Як бути, скажімо, з маленькими отими вельзе-вулами, навіть до літератури причетними, які часом ще й зараз ночами, при чадінні культівських каганців, пробують озлоблено клепати спіарі-спіаріярлики для нових наших творів?(О.Гончар, 1),Я питаю, чому глядачеві стало неприємно бачити красивий людський порив молодят, юнака і дівчини, наших героїв? Чому? (О. Довженко, 230).*

Семантика **докору** у поєднанні з викривальним характером питального речення створюють найвищу експресію висловлення, пор.: *Наука могла б дослідити, чому так сіпалося? Чому цілком сформована, цивілізована, така працююча й така талановита нація раптом відхрещується від свого найсвятішого, від того, що є скарбом душі,*

її сутністю, її творчим духовним потенціалом? (О. Гончар, 72);

2) **питальні речення з різноманітними емоційними відтінками**, як-от:

— **захоплення**, що виражає відносно стійке ставлення автора щодо об'єкта аналізу: *Згадаймо «Сонячні кларнети», «Вітер з України». Чи уявити їх без того золота народної поезії, яка була з таким блиском переплавлена поетом і допомогла виявленню його винятково оригінальної творчої індивідуальності?* (О. Гончар, 39);

— **здивування**—це та інтелектуальна емоція, що викликана сприйняттям цікавої інформації, пор.: *Геніальний Вернадський, перший президент Української академії, мандруючи замолоду рідними краями, опинившись десь на берегах Прип'яті, в дрімучих пуцях Полісся, нібито зізнавався друзям, що відчував у цих місцях якийсь незрозумілий, майже містичний жах і жартома пояснював свій стан: а чи не зачалися десь тут нечиста сила? Чи ж не дивно, що саме в цих місцях, які чимось стривожили вченого, насторожили його інтуїцію, згодом якраз і спорудили блоки Чорнобильської АЕС?* (О. Гончар, 57);

— модальне значення **припущення** маємо у такому питальному реченні: *Може, сама інтуїція, чистота дитячої душі підказала, що дорослі дяді штовхають його на шлях ганебний, на шлях відступництва?* (О. Гончар, 240-241).

Цю ж семантику може виражати поєднання часток **чи не**. як-от: *Чи не тому його поетичні образи інколи здаються нам реальнішими за саму реальність?* (О. Гончар, 119);

— **хвилювання** є показником емоційного стану людини і може бути викликано позитивними чи негативними переживаннями стосовно якогось факту чи події, напр.: *Чи помітить світ його жертви? Чи полічить шрами на його зраненому могутньому тілі? Чи полічать народи зашлюбних його дітей, матерів, і круків на головах повішених батьків, і кістяки в рівчаках, і спалені його міста і села?* (О. Довженко, 56);

3) **запитання із авторизованою оцінкою** містять суб'єктивну реакцію автора на окремі події. Будь-яка оцінка завжди суб'єктивна і може трактуватися як негативна та позитивна. Пор.: *Чому в наших фільмах і досі дикторський текст існує для залаткування дірок? Чому дикторський текст у нас відіграє таку плачевно-жалюгідну роль? Чому й досі він не знайде собі місця як повноправний і абсолютно необхідний в ряді випадків засіб художнього вираження, особливо з огляду на нашу сьогочасну тематику?* (О.Довженко, 264).

У цій надфразній єдності О.Довженко використовує питальні речення, які допомагають йому підкреслити негативну оцінку аналізованого явища і посилити переконувальний пафос виступу. Майже у всіх своїх публіцистичних творах письменник виступає як людина, що глибоко вболіває за справу та стан кіномистецтва;

4) **запитання-репліки**, які мають характер різноманітних **зауважень**, — іронічних: *Кому ж було потрібно—знає хіба лише товариш (можє, тепер вже «сударь»?) редактор...* (Є.Маланюк, 331); уточнюючих: *Вражіння мистецької й, взагалі, творчої пустки збірника не лише компенсує, а, може, ще більш підкреслює вміщена в ній пошарпана, порізна і обрізна (цензурою чи редакторами?) вже знана тут нам «Поэма без героя» Анни Ахматової*(Є.Маланюк, 330); гіпотетичних: *Я не бачив по-справжньому (можливо, я помиляюсь?), щоб десь у фільмі наш герой приголубив героїню, цілував їй руки, сказав їй ніжні слова або вона йому...* (О.Довженко, 167);

5) **запитання-оклики**, які виражають емоційне ставлення автора до певного явища. Такі експресивно забарвлені питальні речення фактично виступають окличними, напр.: *Відомча марнотратність уже стала притчею во язицех: скільки народних мільярдів було закопано в землю заради отих сумнозвісних «проектів віку»?!* (О.Гончар, 330), *Чим ви думаєте і що ви робите? Ви завойовники народів у середині ХХ століття?!* (О.Довженко, 31).

Активізуючі запитання як елемент композиційної організації тексту. Текстотвірна функція питальних речень особливо значна, якщо вони використовуються у заголовках **статей**, виступів, напр.: *То звідки ж явилась «звізда Полин» ?* (О. Гончар, 49). Питальна структура у такому випадку активізує та фіксує увагу читача чи слухача.

Сильною для питальних речень виступає позиція на початку публіцистичного *тексту*: *До якого висновку я прийшов, слухаючи творчу заяву Вадима Михайловича Кожевникова?* (О.Довженко, 249).

Активізуючі запитання можуть починати абзац, ставлячи таким чином проблему, тему для виступу чи обговорення, напр.: *Яке ж справжнє місце літератури в сучасному світі?* (О.Гончар, 13), *Яка ситуація нині?* (О.Гончар, 34).

Питальні речення взагалі можуть міститися в одному абзаці, створюючи надфразну єдність, компоненти якої пов'язані змістовою єдністю проблематики, пор.: *Багато років я запитую: звідки у нас цей убогий антинародний стиль показу любову на екрані? Що це за знуцання з кращих почуттів синів і дочок народу? Чому в своїх сценаріях і фільмах ми такі скупі на ніжні порухи душі, на увагу, злагоду, ласку, поцілунок? Навіщо ми збіднюємо серця наших юних сучасників? Чому, невдоволені, вони змушені шукати відповіді на ці благородні тривання свого віку в художників минушини, в них черпати зразки краси?* (О.Довженко, 162).

Вибір такої початкової позиції залежить від задуму автора.

Питальне речення-зачин привертає увагу читача до наступного повідомлення, виконує інформативно-прагматичну функцію, а «об'єднуючи запитання і відповідь чи повідомлення, реалізує текстотвірну функцію» [5:21]. Адресатність питальних побудов забезпечує входження автора в контакт з читачем.

Активізуючі запитання можуть завершувати абзац: *Але чи можемо ми сказати, що величезне горе всіх нас уже навело на розум, що небезпека минула, що відчуття тривоги за середовище проживання нас більше не турбує?* (О.Гончар, 56), *стояти у кінці твору: Чи це ж не безсмертя генія?* (О.Гончар, 121), *Чи багато з тих, що ще й досі «синтезують» Куліша, хоч нині до кінця розуміють ці має статичні твердження державника з 70-их років минулого століття?* (Є.Маланюк, 312), після речення, що виражає якість твердження: *В людини з роками сивіють очі, а холодний сивий камінь через тисячі літ вбере в себе тепле синьоцвіття. Чи не мудрування?* (М.Степ'яма, 51).

Такі запитання, що характеризуються кінцевою позицією у тексті, абзаці, мають риторичний характер, вони нібито роблять висновок, але це альтернативний підсумок автора, кінцевий — за читачем.

Відсутність відповіді—це своєрідна прогалина, залишена автором читачеві для активізації його сприйняття.

У тексті питальні речення можуть розглядатися як актуалізовані компоненти в дискурсивному висловленні, пор.: *Просили, благали, тисячі петицій пішли до центру — і що? До наших волянь глухі. То що ж зостатися? Змиритись? Віддати АЕС і всю Україну з її Дніпром, з містами й селами, національними святинями, з життям живих і ненароджених?* (О.Гончар, 326). Такі структури підтекстово виражають альтернативу.

Отже, активізуючі запитання, беручи участь у текстотворенні, характеризуються певними інформативно-прагматичними властивостями, виступають як засіб фасцинативного впливу на читача, виражають емоційно-оцінне, суб'єктивно-модальне ставлення автора до певних подій та явищ дійсності, композиційно організують текст. Наявність таких семантичних моделей активізуючих запитань свідчить про багаті виражальні можливості категорії питальності у плані активізації та зосередження уваги читачів чи слухачів на необхідній інформації.

1. Воробьева О.П. Реализация фактора адресата в художественном тексте в аспекте лингвокультурной традиции//Филологические науки.-1992,- № 1.

2. Гришина О.Н. Экспрессивность и проблема идентификации языковых стилей//Со. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза.-М., 1988,- Вып. 309.

3. Иванова Г.М. Уровни художественной структуры поэтического текста//Текст как объект комплексного анализа в вузе.- Л., 1984.

4. Ирисханова К.М. Фактор адресата как системообразующий параметр стиля// Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза.- М., 1988.-Вып.309.

5. Казанли О.А. Вторичные функции вопросительного предложения в авторской речи английского художественного текста: Автореф. дис.... канд. филол. наук.- Минск, 1989.

6. КуньчЗ. Риторичний словник.-К., 1997.

7. Матвеева С. А. Вопросительное предложение и его стилистические функции в публицистике А.И.Герцена (на материале «Колокола»): Автореф. дис.... канд. филол. наук.-Казань,1966.

8. Муравьева А.А. Прагматический аспект модальности публицистического текста //Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза.-М.,1988.-Вып.309.

9. Соловьева Л.В. Псевдовопросительные предложения-высказывания в акте коммуникации (на материале публицистики)//Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза.- М., 1986.-Вып. 272

10. Сучасна українська літературна мова: Стилїстика/ За заг. ред. акад. І.К.Білодіда.-К. 1973.